

УДК 339.9(55)

DOI: 10.32342/2074-5354-2021-2-55-9

Р.М. КЛЮЧНИК,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки

Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ORCID 0000-0001-6787-275X

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ІРАНУ В УМОВАХ САНКЦІЙ

У статті здійснено спробу загального аналізу розвитку економіки Ірану в умовах санкцій з боку США та інших країн. Розглянуто передумови становлення сучасного іранського режиму. Подано короткий історичний огляд санкцій проти Ірану.

Приділено увагу розвитку ядерної програми Ірану, зокрема будівництву Бушерської АЕС. Наведено позицію президента Ірану М. Ахмадінежада (2005–2013) та інших політичних лідерів країни щодо розвитку ядерної енергетики. Також розглянуто позицію США щодо Ірану, зокрема включення країни до списку *rogue states*.

Підкреслюється важливість Спільного всеосяжного плану дій, підписаного у 2015 р. Наголошується на скептичній позиції президента США Д. Трампа (2017–2021) щодо мирних планів Ірану. Розглянуто ситуацію навколо нападів на танкери Ірану та інших країн в останні роки.

Наводиться приклад міжнародної платіжної системи «Шетаб», створеної Іраном та використовуваної іншими країнами. Вказано, що Іран досяг певних успіхів у виробництві автомобілів. Продемонстровано, що економіка країни в цілому пристосувалася до санкцій. Підкреслено важливість політичного та економічного співробітництва Ірану з Росією, Сирією, КНДР та іншими країнами.

Звертається увага на порівняно закритий характер економіки Ірану, що ускладнює її всебічне дослідження.

Ключові слова: економіка Ірану, ядерна програма Ірану, санкції проти Ірану, Спільний всеосяжний план дій, нафтова промисловість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ісламська Республіка Іран – одна з найпотужніших країн Передньої Азії в політичному та економічному вимірі. У сучасному вигляді вона була створена у 1979 р. після повалення монархії та встановлення теократичного режиму. Однією з детермінант політичних та економічних відносин Ірану з іншими країнами є те, що державною релігією країни є іслам шіїтського напрямку, у той час як у переважній частині ісламських країн домінує сунітський напрям. Іран є важливим політичним гравцем на міжнародній арені в еко-

номічному, політичному та військовому вимірах. Конфлікти через атаки іранських військ на танкери в останні роки стали свідченням цього. Оскільки від нафтової галузі залежить стан глобальної економіки в цілому та української зокрема, а на нафтову промисловість істотно впливають конфлікти на Близькому Сході, то кейс Ірану видається актуальним для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення досліджуваної проблеми, та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Заявлена проблематика окреслена у пра-

цях вчених та публіцистів. Б. Хаджехпур досліджує загальні тенденції розвитку іранської економіки. К. Годованок розглядає позицію Лондона щодо ядерних домовленостей з Іраном. Р. Махді досліджує іранську платіжну систему та її використання поза межами Ірану. Емпіричні дані щодо обраної проблематики надають міжнародні організації, зокрема Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Поточні події (у тому числі нові санкції та конфлікти навколо танкерів) висвітлюються у публікаціях BBC, Interfax, Financial Tribune, Tehran Times і т. д. На нашу думку, використання джерел з різних країн (у тому числі з Ірану) може забезпечити прийнятний рівень об'єктивності досліджень. Саме з урахуванням останніх подій ми спробуємо розглянути аспекти економічного розвитку Ірану.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні основних аспектів економічного розвитку Ірану в умовах санкцій з боку країн Заходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із самого початку свого існування сучасний режим в Ірані перебував у конфронтації з багатьма впливовими політичними та економічними акторами регіону та світу. Захоплення заручників у посольстві США в 1979 р., війна з Іраком, розрив дипломатичних відносин з Ізраїлем та інші дії ускладнили міжнародне становище країни. Видається логічним, що проти Ірану було застосовано санкції, до яких економіка країни змушена пристосовуватися. Останні події на Близькому Сході лише актуалізували цю проблематику.

У листопаді 1979 р. США ввели перші санкції проти Ірану, заморозивши 12 млрд дол. іранських активів та запровадивши повне торговельне ембарго. Також було припинено закупівлю іранської нафти, заборонено продаж Ірану запчастин для військової техніки. Ці санкції діяли до підписання Алжирських угод у 1981 р., текст яких, зокрема, містив положення: «Сполучені Штати скасують усі торговельні санкції, введені проти Ірану

з 4 листопада 1979 р. по сьогоднішній день» [1; 2].

У 1984 р. Державний департамент США оголосив Іран спонсором тероризму у зв'язку з гіпотетичною причетністю Тегерану до теракту в Лівані в 1983 р. Це потягло за собою нові санкції, у тому числі заборону на продаж зброї та будь-яку допомогу. У 1987 р. було заборонено будь-який товарообмін між США та Іраном [3]. У 1995 р. Б. Клінтон своїм виконавчим указом заблокував угоду між американською нафтовидобувною компанією Conoco та іранською National Iranian Oil Company.

У 2000-х рр. санкції проти Ірану вводили не тільки США. Пов'язані вони були здебільшого з іранською атомною програмою. Іран протягом усього часу заявляв, що ядерні дослідження, які проводяться на його території, мають мирний характер. Так, у 2010 р. було введено в дію Бушерську АЕС. Однак досить неоднозначні заяви президента Ірану М. Ахмадінежада (2005–2013) переконували світову громадськість у тому, що збагачений уран може бути використаний для створення зброї масового ураження. Так, у 2011 р. президент заявив, що Іран не потребує ядерної зброї, але «Вашингтон пошкодує, якщо вступить у конфронтацію з Тегераном» [4].

У західному, передусім американському, політичному дискурсі Іран розглядається як rogue state, країна-вигнанець, тобто така, де порушуються базові права людини, а також така, що загрожує міжнародній стабільності. Прибічники санкцій проти Ірану порівнюють її з КНДР, яка вже реально, а не гіпотетично, володіє ядерною зброєю.

У 2015 р. було досягнуто певних успіхів у переговорах між країнами Заходу та Іраном. Завдяки дипломатичним зусиллям Ф. Могеріні було підписано Спільний всеосяжний план дій, який назвали Iran nuclear deal (іранська ядерна домовленість). Цей документ підписали, окрім Ірану, Китай, Франція, Німеччина, Росія, Велика Британія, США та ЄС. Згідно з ним в обмін на поступове зняття санк-

цій Іран погоджувався на скорочення запасів збагаченого урану з 10 т до 300 кг. У 2018 р. США денонсували угоду, багато в чому через переконання Д. Трампа в тому, що Іран продовжує розробки ядерної зброї [5]. Ще у 2017 р. Д. Трамп підписав федеральний закон «Про протидію противникам Америки шляхом санкцій», який передбачав посилення обмежень щодо Ірану, Росії та КНДР.

У 2019 р. МАГАТЕ підтвердило, що Іран порушує ліміт у 300 кг низькозбагаченого урану. Відповідно, говорити про зняття всіх санкцій наразі передчасно. Але навіть гіпотетичні перспективи повернення Ірану на світові ринки нафти й газу впливають на ціни. Так, у червні 2021 р. було зафіксовано падіння ціни на нафту Brent, яке експерти пов'язали зі зняттям санкцій США з трьох іранців, які займаються нафтоторгівлею. Таким чином, нафтотрейдери, які слідкують за ходом перемовин про відновлення nuclear deal, вирішили, що зняття санкцій може відкрити шлях до збільшення пропозиції іранської нафти на світових ринках [6; 7].

Зважаючи на санкції, в умовах яких живе Іран, економіка країни розвивається з огляду на необхідність забезпечення максимальної незалежності від зовнішнього світу. Втім ізоляція не набуває таких масштабів, як у КНДР.

У 2002 р. було створено національну електронну банківську платіжну систему Shetab. У 2017 р. ця платіжна система мала понад 54 тис. банкоматів по всій території Ірану. У березні 2005 р. Центральний банк Ірану підписав угоду з банкоматною мережею Бахрейну Benefit та системою ОАЕ UAES про підключення цих систем до мережі Shetab. У жовтні 2005 р. Іран та Китай пов'язали свої банківські системи. У травні 2008 р. мережа банкоматів Ірану була пов'язана з мережами банкоматів Катару та Кувейту, що дозволило клієнтам мати прямий доступ до своїх рахунків з Ірану та арабських країн. Р.М. Махді зазначає, що в результаті введення платіжної системи в арабських країнах, а також Вірменії та Туреччині Іран став четвертою країною світу, яка створила міжнародну платіжну систему [8].

Сучасний Іран є однією з найпотужніших країн ісламського світу. Економіка країни характеризується великою роллю вуглеводневого, сільськогосподарського секторів та сфери послуг. Іран посідає друге місце за розвіданими запасами газу та четверте – за запасами нафти. При цьому, на відміну від Норвегії чи Канади, країна досить сильно залежить від доходів від експорту цих ресурсів [9].

Іранська влада ухвалює п'ятирічний план розвитку на період з 2016/2017 по 2021/2022 рр. Цей план складається з трьох складових: розвиток стійкої економіки, науковий прогрес та лідерство в культурній сфері. Серед пріоритетів – реформа державних підприємств, фінансового та банківського сектора, а також перерозподіл доходів від продажу нафти. Цей план передбачав також щорічне економічне зростання на 8% [9].

У країні діє компанія Iran Khodro, яка випускає автомобілі іноземних марок (до 2005 р. також випускали іранський автомобіль Paykan). Але при цьому 30% автомобілів, вироблених в Ірані, не відповідають стандартам якості, передусім через надмірні викиди [10].

Втім не всі іранці залучені до виробництва товарів та послуг. Рівень безробіття у 2019 р. склав 10,6%. Експорт впевнено переважає над імпортом (93,4 млрд дол. проти 60,8 млрд дол. у 2018 р.) [11]. За даними МВФ, ВВП Ірану у 2020 р. становив 1100 млрд дол. США. ВВП на душу населення склало 13 073 дол. США [12]. У 2019–2020 рр. спостерігалися значні темпи девальвації національної валюти: лише з березня по червень 2020 р. іранський ріал втратив 70% вартості [13].

Аналіз економіки Ірану ускладнюється тим, що країна, як і Північна Корея чи Куба, приховує реальну статистику, що пов'язано з бажанням обійти санкції. За наявними даними Центру Карнегі, з 2018 по 2021 рр. щоденний експорт нафти Іраном впав з 2,6 млн до 600–70 тис. барелів на добу. Це пов'язують, зокрема, з політикою «максимального тиску» з боку США [14].

Ключовим елементом відповіді Ірану на санкції є так звана «резистентна

економіка» («resistance economy»). На думку експертів, ця концепція може допомогти Ірану розв'язати деякі з довготривалих структурних економічних проблем, такі як надмірна залежність від продажу нафти, низький рівень продуктивності та нестача сильного приватного сектора. Термін «*eghtessad-e moghavemati*» («стійка економіка») означає передусім резистентність до санкцій. Стратегічний документ «Принципи стійкої економіки», сфокусований на збільшенні вітчизняних потужностей та максимальному використанні ресурсів Ірану, також передбачає залучення середнього класу та людей з низькими доходами до процесів зміцнення економічного потенціалу. Пропонується розбудова «економіки знань», заходи щодо зменшення рівня залежності від імпорту, зарубіжних технологій тощо. Втім спостерігається замкнене коло: імплементація цих завдань є спорадичною, серед іншого, через високий рівень взаємодії з глобальною економікою та доступу до фінансових потоків, а можливості зростання за обома факторами обмежені саме через санкції [15].

Політичними союзниками Ірану є Сирія, КНДР, Венесуела та низка інших країн, які у зовнішньополітичній доктрині США та їх союзників розглядаються як недружні. Також Іран користується стабільною політичною та економічною підтримкою з боку Росії. Іранський експорт до Росії зріс на 105% у 2020 р. порівняно з 2019 р. [16]. Китай також допомагає Ірану долати негативний вплив санкцій: танкери, пов'язані з китайською компанією

China National Petroleum Corporation, транспортують у Китай іранську нафту.

Іранські танкери, що транспортують нафту до Сирії, іноді піддаються атакам з боку Ізраїлю. У свою чергу, Іран часто підозрюють в атаках на танкери Ізраїлю та інших країн. Так, наприкінці липня 2021 р. Іран було звинувачено в нападі на ізраїльський танкер, на борту якого загинули британець та румун [17].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Економічний розвиток Ірану багато в чому детермінований його природно-географічним положенням та природними ресурсами, перш за все вуглеводнями. Саме тому санкції проти Ірану спрямовані передусім на обмеження торгівлі нафтою та газом. Іран створив національну електронну банківську платіжну систему, об'єднує зусилля з іншими країнами, як із тими, проти яких введено санкції, так і з нейтральними.

Серед причин, з яких проти Ірану введено санкції, – ядерна програма країни, що може призвести до створення ядерної зброї, та систематичні порушення прав людини. У 2015 р. було досягнуто компроміс і підписано Спільний всеосяжний план дій, але станом на сьогодні Іран не зменшив кількість збагаченого урану до лімітів, передбачених планом.

Сьогодні Іран залишається однією з найпотужніших країн Близького Сходу, але аналіз економіки країни ускладнюється її досить закритим характером. У подальшому ми вважаємо за доцільне розглянути економічний розвиток інших країн Перської затоки.

Список використаної літератури

1. Algiers Accords. January 19, 1981. *Pars Times*. URL: http://www.parstimes.com/history/algiers_accords.pdf (accessed 05 July 2021).
2. A Brief History of Sanctions on Iran. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-sanctions-on-iran/> (accessed 31 July 2021).
3. Sanctions Against Iran: A Guide to Targets, Terms, and Timetables. *Belfer Center for Science and International Affairs*. URL: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/Iran%20Sanctions.pdf> (accessed 27 July 2021).
4. Ірану не нужно ядерное оружие, говорит Ахмадинежад. *BBC*. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2011/11/111108_iran_no_bomb_needed (дата обращения 17 июля 2021 г.).

5. Годованюк К. Ядерная сделка с Ираном – позиция Лондона. *Научно-аналитический вестник ИЕ РАН*. 2018. № 3. С. 106–112.

6. МАГАТЭ подтвердило превышение Ираном лимита в 300 кг низкообогащенного урана. Интерфакс. URL: <https://www.interfax.ru/world/667401> (дата обращения 26 июля 2021 г.).

7. Brent резко подешевела на новости о снятии санкций США с иранского чиновника. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.ru/newsroom/finansy-i-investicii/431941-brent-rezko-podeshevela-na-novosti-o-snyatii-sankciy-ssha-s> (дата обращения 29 июля 2021 г.).

8. Рахмиан М.М. Иранская платёжная система «Шетаб» и перспективы иранской системы банковских карт в зарубежных странах. *Вестник университета*. 2020. № 4. С. 174–181.

9. Islamic Republic of Iran. *The World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview> (accessed 31 July 2021).

10. 30% of Tehran Vehicles Fail Technical Inspections in Q1. *Financial Tribune*. URL: <https://financialtribune.com/articles/auto/109227/30-of-tehran-vehicles-fail-technical-inspections-in-q1> (accessed 24 July 2021).

11. Iran Economic Outlook. *Focus Economics*. URL: <https://www.focus-economics.com/countries/iran> (accessed 29 July 2021).

12. World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/select-country-group> (accessed 01 August 2021).

13. Devaluation of Iran's Currency Accelerates With Dollar Hitting 260,000 Rials. *Radio Farda*. URL: <https://en.radiofarda.com/a/devaluation-of-iran-s-currency-accelerates-with-dollar-hitting-260-000-rials/30735734.html> (accessed 02 August 2021).

14. The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/83350> (accessed 25 July 2021).

15. Khajehpour B. Anatomy of the Iranian Economy. *UI Papers*. 2020. No. 6. URL: <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no.-6-2020.pdf> (accessed 28 July 2021).

16. Iran's export to Russia rises 105% in 2020. *Tehran Times*. URL: <https://www.tehrantimes.com/news/459002/Iran-s-export-to-Russia-rises-105-in-2020> (accessed 29 July 2021).

17. Israel accuses Iran over deadly oil tanker attack. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57977702> (accessed 01 August 2021).

References

1. Algiers Accords. January 19, 1981. *Pars Times*. Available at: http://www.parstimes.com/history/algiers_accords.pdf (accessed 05 July 2021).

2. A Brief History of Sanctions on Iran. *Atlantic Council*. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-sanctions-on-iran/> (accessed 31 July 2021).

3. Sanctions Against Iran: A Guide to Targets, Terms, and Timetables. *Belfer Center for Science and International Affairs*. Available at: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/Iran%20Sanctions.pdf> (accessed 27 July 2021).

4. *Iranu ne nuzhno jadernoe oruzhie, govorit Ahmadinezhad* [Iran does not need nuclear weapons, says Ahmadinejad]. *BBC*. Available at: https://www.bbc.com/russian/international/2011/11/111108_iran_no_bomb_needed (accessed 17 July 2021) (in Russian).

5. Godovanjuk K. (2018). *Jadernaja sdelka s Iranom - pozicija Londona* [Nuclear deal with Iran - London's position]. *Nauchno analiticheskij vestnik IE RAN* [Scientific and Analytical Herald of IE RAS], no. 3, pp. 106-112 (in Russian).

6. *MAGATE* potverdilo prevyshenie Iranom limita v 300 kg nizkoobogashhennogo urana [The International Atomic Energy Agency confirms that Iran has exceeded the 300 kg low-enriched uranium limit]. Interfax. Available at: <https://www.interfax.ru/world/667401> (Accessed 26 July 2021) (in Russian).

7. *Brent rezko podeshevela na novosti o snjatii sankcij SShA s iranskogo chinovnika* [Brent oil price fell sharply after news that the US lifted sanctions on an Iranian official]. Forbes. Available at: <https://www.forbes.ru/newsroom/finansy-i-investicii/431941-brent-rezko-podeshevela-na-novosti-o-snyatii-sankcij-ssha-s> (accessed 29 July 2021) (in Russian).

8. Rahimian M.M. (2020). *Iranskaja platjozhnaja sistema Shetab i perspektivy iranskoj sistemy bankovskih kart v zarubezhnyh stranah* [Iranian payment system Shetab and prospects of the Iranian bank card system in foreign countries]. *Vestnik universiteta* [University Herald], no. 4, pp. 174-181 (in Russian).

9. Islamic Republic of Iran. *The World Bank*. Available at: <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview> (accessed 31 July 2021).

10. 30% of Tehran Vehicles Fail Technical Inspections in Q1. *Financial Tribune*. Available at: <https://financialtribune.com/articles/auto/109227/30-of-tehran-vehicles-fail-technical-inspections-in-q1> (accessed 24 July 2021).

11. Iran Economic Outlook. *Focus Economics*. Available at: <https://www.focus-economics.com/countries/iran> (accessed 29 July 2021).

12. World Economic Outlook Database. *International Monetary Fund*. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/select-country-group> (accessed 01 August 2021).

13. Devaluation of Iran's Currency Accelerates With Dollar Hitting 260,000 Rials. *Radio Farda*. Available at: <https://en.radiofarda.com/a/devaluation-of-iran-s-currency-accelerates-with-dollar-hitting-260-000-rials/30735734.html> (accessed 02 August 2021).

14. The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis. *Carnegie Endowment for International Peace*. Available at: <https://carnegieendowment.org/sada/83350> (accessed 25 July 2021).

15. Khajehpour B. Anatomy of the Iranian Economy. *UI Papers*. 2020. No. 6. Available at: <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no.-6-2020.pdf> (accessed 28 July 2021).

16. Iran's export to Russia rises 105% in 2020. *Tehran Times*. Available at: <https://www.tehrantimes.com/news/459002/Iran-s-export-to-Russia-rises-105-in-2020> (accessed 29 July 2021).

17. Israel accuses Iran over deadly oil tanker attack. *BBC*. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57977702> (accessed 01 August 2021).

THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF IRAN UNDER SANCTIONS

Ruslan M. Kliuchnyk, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: nobelpolis@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2074-5354-2021-2-55-9

Key words: *economy of Iran, nuclear program of Iran, Sanctions against Iran, Joint Comprehensive Plan of Action, oil industry.*

The article provides an attempt at complex analysis of the development of Iran's economy under the sanctions imposed by the USA and other countries. Some background issues in the development of the modern Iranian regime have been considered. The role of the Iranian Revolution in the relations between Iran and the Western world has been analyzed. A brief historic overview of anti-Iranian sanctions has been given. The Iran hostage crisis in 1979 has been mentioned among the first events that lead to sanctions. According to the 1981 Algiers Accords, the USA promised to remove the freeze on Iranian assets and trade sanctions on Iran.

Special attention has been paid to the nuclear program of Iran. The Bushehr Nuclear Power Plant has been considered as a successful example of Iran's nuclear program development. The point of view of Mahmoud Ahmadinejad, the President of Iran in 2005-2013, as well as opinions of other Iranian officials about nuclear energy have been considered. Also, the attitude of American officials to Iran (e.g. inclusion of Iran to the list of rogue states) has been considered.

Iran is one of the few countries in the world that are able to construct nuclear weapons. So, the Western countries including the USA are trying to prevent Iran from achieving this, even though Iranian officials deny any military use of nuclear energy. The importance of the Joint Comprehensive Plan of Action signed in 2015 has been underlined. The sceptical attitude of the President of the USA Donald Trump (2017-2021) to CLARIFY Iran's professions of peace OR plans for peaceful engagement with Iran? has been noted. The Countering America's Adversaries Through Sanctions Act has been given as an example of anti-Iranian policy. The cases of attacks on tankers of Iran and other countries in the recent years have been mentioned.

The example of the Shetab electronic banking clearance and automated payments system used in Iran and other countries is noted. It is mentioned that Iran's automotive industry is comparatively successful. It is proved that the country's economy has in general grown accustomed to the international sanctions. The importance of Iran's political and economic cooperation with Russia, Syria, North Korea and other countries has been underlined. All of these countries are ruled by extremely authoritarian regimes.

Attention is paid to the comparatively closed economic system of Iran that makes its complex study more difficult than it would otherwise be.

The article has been written with the use of different scientific methods and the most up-to-date sources. It is of interest for researchers, students and other people who are interested in international economic relations.

Одержано 5.08.2021.